

HODNOTENIE UDRŽATEĽNÉHO ROZVOJA NA SLOVENSKU

MEASURING SUSTAINABLE DEVELOPMENT IN SLOVAKIA

Vojtech KOLLÁR

Abstrakt

Udržateľný rozvoj je najčastejšie charakterizovaný upokojovaním stále rastúcich potrieb, prostredníctvom udržateľného rastu, ktorý zachováva zdroje a zložky životného prostredia aj pre budúce generácie. Prezentovaný príspevok vymedzuje jednotlivé súčasti udržateľného rozvoja a jeho ekonomické, sociálne, environmentálne a inštitucionálne indikátory, ako aj model hodnotenia integrovaného ukazovateľa udržateľného rozvoja a jeho parciálnych súčastí. Aplikáciou viackriteriálneho hodnotenia metódou bázekej varianty model umožňuje hodnotenie ukazovateľov, resp. disparít časových a priestorových ex post, ako aj predikciu vývoja udržateľného rozvoja.

Kľúčové slová: trvalo udržateľný rozvoj, indikátory udržateľného rozvoja, ekonomické, sociálne, environmentálne, inštitucionálne indikátory, hodnotenie udržateľného rozvoja.

Abstract:

Sustainable development is most frequently characterised as meeting the growing needs of the present through sustainable growth that preserves environmental resources and components for future generations. The article defines individual components of sustainable development and its economic, social, environmental and institutional indicators. It also presents model for measuring integrated indicator as well as partial components of sustainable development. By applying multi-criteria assessment using, the model enables to measure indicators, or rather time and space ex post disparities as well as prediction of evolution in sustainable development.

Key words: sustainable development; indicators of sustainable development; economic, social, environmental and institutional indicators; measuring sustainable development.

Úvod

Základom trvalo udržateľného rozvoja je aj etika založená na úcte a starostlivosti vo vzťahu medzi jednotlivcami pri uspokojovaní ich rastúcich potrieb v kontexte s tvorbou a ochranou zložiek životného prostredia. Rozvoj by nemal byť na škodu iným skupinám alebo budúcim generáciám, ani by nemal ohroziť prežitie iných druhov.

Úžitok zo zdrojov a náklady na ich využívanie, ako aj ochrana životného prostredia by mali byť rozdelené rovnomerne medzi spoločenstvá ľudí, medzi našu generáciu a tých, čo prídu po nás. Prijatím stratégie Európa 2020 na jar 2011 Európska komisia vytýčila dlhodobú víziu pre svoje sociálne trhové hospodárstvo.

Cieľom stratégie je pomôcť Európe úspešne sa vymaniť z hospodárskej krízy a zároveň zabezpečiť, aby členské štáty nastúpili na cestu udržateľného rastu, ktorá prinesie prosperitu a sociálny pokrok na nadchádzajúce roky. Stratégia Európa 2020 má tri priority:

- Inteligentný rast, ktorý znamená ekonomický rast, založený na vedomostiach a inováciách.
- Inkluzívny rast podporujúci vysokú zamestnanosť zabezpečujúci sociálnu a územnú celistvosť.
- Udržateľný rast, ktorý presadzuje ekologickejšie a konkurencieschopnejšie hospodárstvo efektívnejšie z hľadiska zdrojov.

Dosiahnutie týchto priorít vyžaduje koordinované opatrenia na európskej, vnútroštátnej, regionálnej a miestnej úrovni. Nezastupiteľnú úlohu pri napĺňaní priorít a cieľov stratégie Európa 2020 má verejná správa. Jej úlohou je činnosť vykonávaná orgánmi štátnej správy, samosprávy a verejnoprávnymi inštitúciami pri zabezpečovaní verejných úloh. Cieľom verejnej správy je prevádzkovanie verejného blahobytu prostredníctvom posilnenia občianskej spoločnosti a sociálnej spravodlivosti.

Rozhodovanie vo veciach verejných pri napĺňaní priorít udržateľného rozvoja si vyžaduje poznať relevantné údaje, ktoré determinujú daný stav v jednotlivých oblastiach udržateľného rozvoja.

Hodnotenie udržateľného rozvoja na základe relevantných indikátorov ex post umožňuje aj kvalifikované rozhodovanie ex ante.

Udržateľný rozvoj

Udržateľný rozvoj má za cieľ vytvárať a uplatňovať také sociálno-ekonomické a environmentálne nástroje, ktoré umožňujú znižovať regionálne disparity, zvyšovať konkurencieschopnosť regiónov, a tým aj zvyšovať kvalitu života jej obyvateľov.

Udržateľný rozvoj je najčastejšie charakterizovaný ako ekonomický rast, ktorý zabezpečuje potreby jednotlivcov a spoločnosti v krátkodobom, strednodobom, no najmä dlhodobom horizonte bez toho, aby boli ohrozené možnosti pokračujúceho ekonomického rastu pre budúce generácie [1]. Trvalo udržateľný rozvoj v Slovenskej republike právne vymedzuje § 6 zákona č. 17/1992 Zb. o životnom prostredí ako: „rozvoj, ktorý súčasným i budúcim generáciám zachováva možnosť uspokojovať ich základné životné potreby a pritom neznižuje rozmanitosť prírody a zachováva prirodzené funkcie ekosystémov“[2].

Udržateľný rozvoj a Európska únia

Európska únia deklarovala v návrhu Vyhlásenia o hlavných zásadách trvalo udržateľného rozvoja, že trvalo udržateľný rozvoj je kľúčovým faktorom všetkých politík Európskeho spoločenstva stanovených v Zmluve. V tomto dokumente sú stanovené kľúčové ciele ako ochrana životného prostredia, sociálna rovnosť a súdržnosť, hospodárska prosperita a plnenie medzinárodných povinností.

Pri uskutočňovaní týchto cieľov sa Európska únia riadi týmito politickými zásadami: podporou a ochranou základných práv, sociálnou a medzigeneračnou rovnosťou, otvorenosťou a demokratickou spoločnosťou, účasťou občanov, účasťou sociálnych a obchodných partnerov, politickou súdržnosťou a riadením, politickou integráciou, efektívnejším používaním dostupných poznatkov, zásadou preventívnosti a ukladaním peňažných pokút znečisťovateľom.

Aby sa podarilo dosiahnuť želané výsledky, bol určený plán, ktorý je založený na vyššom raste a vyššej zamestnanosti v ekologickejšom hospodárstve.

Tento cieľ sa dosiahne prostredníctvom koordinovaných politík v oblasti hospodárstva, zamestnanosti a ochrany životného prostredia. Spojenie úsilia členských štátov EÚ poskytuje najlepšiu záruku, že prínosy tejto stratégie sa budú spravodlivo využívať v celej EÚ a že sa sprístupnia budúcim generáciám[3]. Cieľom horizontálnej priority udržateľného rozvoja je zabezpečenie environmentálnej, ekonomickej a sociálnej udržateľnosti ekonomického rastu.

Uvedený cieľ je možné naplňať prostredníctvom sledovania špecifických cieľov predovšetkým v týchto 4 tematických oblastiach:

- zvýšenie ekonomickej prosperity (napr. zvýšenie úrovne výskumu, vývoja a vzdelávania, znižovanie energetickej a surovinovej náročnosti hospodárstva a zvýšenie využívania obnoviteľných zdrojov energie),
- zvýšenie kvality životného prostredia (napr. zníženie znečisťovania zložiek životného prostredia, racionálne využívanie prírodných zdrojov, ochrana prírody a biologickej diverzity),
- sociálna solidarita a inklúzia (napr. zníženie miery nezamestnanosti, posilnenie postavenia znevýhodnených a marginalizovaných skupín obyvateľstva, zabezpečenie ochrany zdravia obyvateľstva),
- vyrovnaný regionálny rozvoj (napr. skvalitnenie informačnej infraštruktúry, posilnenie celkového ekonomického, sociálneho a kultúrneho potenciálu regiónov, skvalitnenie dopravnej infraštruktúry).[4].

Meranie udržateľného rozvoja

Hodnotenie stratégií, koncepcií, programov, a aktivít vo vzťahu k udržateľnému rozvoju charakterizuje najčastejšie 16 princípov podľa činností [5].

Pre meranie pokroku pri naplňaní stratégie udržateľného rozvoja na Slovensku boli stanovené Indikátory trvalo udržateľného rozvoja. Dotýkajú sa nielen otázky životného prostredia, ale aj udržateľnosti ekonomického rastu, sociálnej kohézie a inštitucionálneho rámca. Indikátory sú rozdelené do siedmych tematických okruhov, ktoré sa členia na témy, pod témy a oblasti záujmu [6]. Meranie a vyhodnocovanie určitých rozvojových

ukazovateľov je v súčasnosti samozrejmosťou vo všetkých hlavných oblastiach ľudskej činnosti (najmä v ekonomike, ale aj v demografii, zdravotníctve, životnom prostredí a i.).

Koncepcia udržateľného rozvoja je široká a komplexná. Preto je prirodzené, že na hodnotenie pokroku, resp. smerovania k napĺňaniu jej cieľov je vhodné zhromažďovať a hodnotiť informácie a zaviesť relevantné merateľné charakteristiky. Už v samotnej Agende 21 sa zdôrazňuje potreba harmonizácie relevantných indikátorov udržateľného rozvoja na národnej, medzinárodnej a globálnej úrovni, vrátane spracovania pravidelne aktualizovaných a široko dostupných správ a databáz z predmetnej oblasti. V súčasnosti máme k dispozícii značné množstvo údajov týkajúcich sa udržateľného rastu a rozvoja, na miestnej, krajskej, národnej a medzinárodnej úrovni, ktoré nám umožňujú identifikovať stav a trendy vývoja ekosystémov, prírodných zdrojov, znečisťovania zložiek životného prostredia, vrátane sociálno-ekonomických charakteristík.

Metódy posudzovania vzájomných vzťahov environmentálnych, ekonomických a sociálnych a ich parametrov sú založené na viackriteriálnom hodnotení relevantných ukazovateľov.

Prioritou sa stáva potreba definovať ukazovatele udržateľného rozvoja v štruktúre ekonomické, environmentálne, sociálne a inštitucionálne, ktoré by poskytovali serióznu základňu pre rozhodovanie na všetkých úrovniach a zároveň prispeli k samoregulácii trvalej udržateľnosti integrovaných systémov životného prostredia a rozvoja [7].

Podľa Agendy 21 spracovanej Ministerstvom životného prostredia je na Slovensku upravených 132 indikátorov, v ktorých je popísaná aj stručne charakteristika, merná jednotka typ ukazovateľa [8].

Aalborská charta zaväzuje svojich signatárov (v súčasnosti okolo 2 000 samospráv) k používaniu indikátorov ako vhodného nástroja pri tvorbe rozvojových koncepcií mesta pričom sú ukazovatele udržateľného rozvoja vhodné na popisovanie a monitorovanie aktuálneho stavu a jeho pokroku: „*Naše úsilie pri tvorbe rozvojových stratégií a pri monitorovaní životného prostredia, auditu, hodnotení vplyvov na životné prostredie, bilancovania a podávania správ, musí byť založené na rozličných indikátoroch, vrátane indikátorov kvality mestského životného prostredia, mestských vodných tokov, mestských štruktúr a čo je najdôležitejšie, aj na indikátoroch trvalej udržateľnosti mestského systému* [9].

Udržateľnosť ako nástroj zvyšovania konkurencieschopnosti

Podľa WTO- Svetovej obchodnej organizácii cieľom trvalo udržateľného rozvoja je udržať ekonomické a sociálne výhody rozvoja, a zároveň znížiť alebo zmierniť akékoľvek nežiaduce vplyvy na prírodné, historické, kultúrne alebo spoločenské prostredie. Udržateľný rozvoj (ďalej len UR) bol v rámci Lisabonskej stratégie definovaný ako jednota a harmónia troch pilierov, na ktorých stojí – ekonomického, sociálneho a ekologického. Takáto politika je pochopiteľne zakomponovaná aj do slovenskej Národnej stratégie trvalo udržateľného rozvoja (NSTUR), ktorú schválila vláda Slovenskej republiky.

Princípy trvalo udržateľného rozvoja možno sledovať v troch základných rovinách zodpovednosti :

1. princíp ekonomickej zodpovednosti
2. princíp sociálnej zodpovednosti
3. princíp environmentálnej zodpovednosti.

Indikátory udržateľného rozvoja

Úloha indikátorov udržateľného rozvoja je aj zjednodušovať, objasňovať a sprostredkovať súhrnné informácie pre rozhodovanie, pomáhať začleňovaniu prírodných a sociálnych vied do rozhodovania a pomáhať merať a upresňovať pokrok smerom k cieľom udržateľného rozvoja [10].

Indikátory sú zatriedené do štyroch skupín vo väzbe na piliere udržateľného rozvoja – ekonomický, sociálny, environmentálny, inštitucionálny. Indikátory obsiahnuté v týchto a ďalších problematikách prijala Komisia OSN pre trvalo udržateľný rozvoj na svojom 4. zasadnutí 18. apríla až 3. mája 1996 v New Yorku. Vznikol tak komplex 135 prevažne kvantifikovateľných ukazovateľov (41 sociálnych, 23 ekonomických, 56 environmentálnych a 15 inštitucionálnych), ktorý slúži na posudzovanie a porovnávanie rozvojových trendov a spôsobov uplatnenia Agendy 21 v jednotlivých štátoch [11].

Modelovanie a hodnotenie udržateľného rozvoja

Modelovanie a hodnotenie udržateľného rozvoja sa dotýka všetkých sfér a to nielen v ekonomickom rozmere, ale aj z hľadiska environmentálnych problémov a sociálnych otázok regiónov. Preto aj ukazovatele, ktoré prezentujú tieto okruhy problémov musia byť navrhnuté tak, aby rešpektovali tri piliere udržateľného rozvoja.

V rámci modelovania procesov rozvoja regiónu a definovania ich charakteristík sa niekoľkokrát opakované vyskytnú procesy monitoring a hodnotenie.

Procesy monitoring a hodnotenie tvoria neoddeliteľnú súčasť rozvojových procesov, ale kľúčové sú aj z pohľadu merania úrovne/kvality spravovania v oblasti rozvoja regiónu. Monitoring možno charakterizovať ako systematický zber a analýzu informácií o tom, ako dané procesy postupujú v porovnaní s tým, ako boli naplánované. Výsledky monitoringu, ktorý sa vykonáva priebežne, slúžia na korekciu procesov.

Hodnotenie je porovnanie skutočne dosiahnutých výsledkov v porovnaní s naplánovanými. Umožňuje zistiť aký je stav dosiahnutých cieľov, ako spätná väzba pre tých, ktorí sú za dosiahnutie cieľov zodpovední. Slúži na vyhodnotenie cieľa a jej výstupy majú, okrem hodnotiaceho charakteru relevantných indikátorov, aj prvok predikcie, t.j. determinovanie budúceho vývoja v danej oblasti.

Model hodnotenia indikátorov udržateľného rozvoja

Postup hodnotenia udržateľného rozvoja prostredníctvom integrálneho indikátora, ktorý sumarizuje jednotlivé indikátory ekonomické môžeme znázorniť pomocou postupového diagramu obrázku č. 1.

Obrázok č. 1: Postup hodnotenia indikátorov udržateľného rozvoja

V oblasti vyhodnocovania indikátorov udržateľného rozvoja sa v uplynulom desaťročí sa urobil veľký pokrok. V rámci Komisie OSN pre trvalo udržateľný rozvoj (UN CSD) prebieha od roku 1995 špeciálny indikátorový program. V rokoch 1995-96 sa rozvíjal metodologický rámec indikátorov trvalo udržateľného rozvoja (TUR), výsledkom bola tzv. "Modrá kniha" indikátorov TUR. Celkovo bolo navrhnutých 134 indikátorov v štyroch skupinách - sociálnej (41), ekonomickej (23), environmentálnej (55) a inštitucionálnej (15).

V knihe sú uvedené aj metodické listy na jednotlivé indikátory (zjednodušený popis indikátorov je uvedený v slovenskom vydaní Agendy 21). V roku 2000 bol preto navrhnutý nový "jadrový" súbor (core set) 57 indikátorov, zoradených do 15 tém a 38 pod tém.

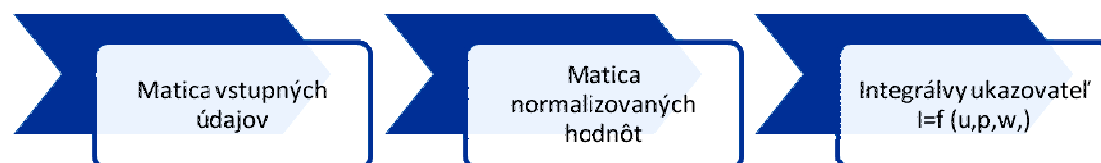
Tento systém indikátorov bol ponúknutý jednotlivým krajinám ako "štartovací bod" na organizovanie a vyhodnocovanie vlastných národných programov na testovanie, vývoj a vyžívanie indikátorov TUR na národnej úrovni. Z tejto množiny indikátorov je potrebné vybrať relevantnú skupinu indikátorov, určiť ich povahu a váhu, ako mieru ich dôležitosti na celkovom výsledku hodnotenia.

Váha relevantných ukazovateľov sa najčastejšie určí metódou párového porovnávania. Určenie povahy ukazovateľa má význam pri posúdení absolútnej veľkosti indikátora a jeho skutočného príspevku k udržateľnému rozvoju.

Ak je v regióne situovaný právny subjekt podnikania, ktorý sa podieľa na dosahovaní vysokých hodnôt HDP, tak takýto región bude dosahovať vysoké hodnoty regionálneho HDP. Daný podnik bude pozitívne vplývať aj na zamestnanosť v regióne.

Tieto pozitívne skutočnosti môže byť dosiahnutý na úkor niektorého z environmentálnych ukazovateľov.

Vyjadrenie povahy ukazovateľa hodnotou +1, resp. -1 umožňuje pri metóde metódy bázekej varianty (normatívneho hodnotenia) zohľadniť danú skutočnosť a vypočítať integrálny ukazovateľ, ktorý determinuje úroveň udržateľného rozvoja. (obrázok č. 2)

Obrázok č.2 Postup výpočtu integrálneho ukazovateľa udržateľného rozvoj

Parciálne indikátory, ktoré sa vzťahujú na ekonomické, environmentálne, sociálne a inštitucionálne relevantné ukazovatele udržateľného rozvoja vypočítané metódou viackriteriálneho hodnotenia je možné vyjadriť aj graficky pre jednotlivé hodnotené miesta a čas hodnotenia.

ZÁVER

Model hodnotenia udržateľného rozvoja metódou normatívneho hodnotenia umožňuje vyjadriť synergický hodnotenie ekonomických, environmentálnych, sociálnych a inštitucionálnych ukazovateľov, ktoré prezentujú rozdielne hodnotové údaje, ich dôležitosť a význam vo vzťahu k udržateľnému rastu a rozvoju.

Hodnotenie v časovom a priestorovom porovnávaní disparít integrálnych a parciálnych ukazovateľov vytvára priestor pre vytváranie podmienok s cieľom dosiahnuť požadované hodnoty udržateľného rozvoja.

Analýza integrálnych a parciálnych ukazovateľov udržateľného rozvoja umožňuje nie len posúdenie súčasného stavu, ale aj zamerať sa na opatrenia v nových časových horizontoch s cieľom odstraňovania disparít v tejto oblasti v regiónoch na Slovensku.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

- [1] Trvalo udržateľný rozvoj. [online][cit.: 20. január 2011]. Dostupné na WWW: http://www.europskaunia.sk/trvalo_udrzatelny_rozvoj1
- [2] Zákon o životnom prostredí č. 17/1992 § 6.
- [3] ZAMESTNANOSŤ A RAST V EÚ. 2008. *Plán na dosiahnutie udržateľného zajtrajška*. Generálne riaditeľstvo pre komunikáciu, 2008, s. 3, 5, 9, 10, 21.
- [4] Trvalo udržateľný rozvoj. 2008. [online],[cit.: 20. február 2011]. Dostupné na: <<http://www.opkahr.sk/op-kahr/horizontalne-priority/trvalo-udrzatelny-rozvoj/>>
- [5] Národná stratégia trvalo udržateľného rozvoja SR schválená uznesením vlády SR č. 978/2001.2001. [online],. s. 9-11. [cit. 29. november 2010]. Dostupné na: <<http://www.tur.vlada.gov.sk/data/files/950.pdf>>
- [6] Trvalo udržateľný rozvoj. [online], [cit. 20. január 2011]. Dostupné na: <http://www.europskaunia.sk/trvalo_udrzatelny_rozvoj1>
- [7] Indikátory TUR v SR, Indikátory trvalo udržateľného rozvoja v Slovenskej republike. [online], [cit. 20. január 2011]. Dostupné na: <<http://www.tur.sk/index.stm?cat=5ee3b24cd85329dfcc7f21f58363544a>>
- [8] KLINDA, J: 2001. Agenda 21 a udržateľný rozvoj. Ministerstvo životného prostredia Slovenskej republiky, Bratislava 2001, II. vydanie, s. 405.
- [9] Udržateľný rozvoj miest v európskom kontexte. Indikátory TUR miest. s. 3, 4. REC, Bratislava. Použité zo zdroja Aarlborská charta- kapitola Nástroje a pomôcky pre správu mesta smerom k TUR [online],.[cit.: 20. február 2011]. Dostupné na: <<http://www.udrzatelnemesta.sk/uploads/Udrzatelny%20rozvoj%20miest%20v%20europskom%20kontexte.doc>>
- [10] Indikátory TUR v SR, Indikátory trvalo udržateľného rozvoja v Slovenskej republike. [online],[citované 20. januára 2011]. Dostupné na: <<http://www.tur.sk/index.stm?cat=5ee3b24cd85329dfcc7f21f58363544a>>
- [11] Terminologický slovník. Indikátor. [online], [cit. 20. január 2011]. Dostupné na: <<http://enviroportal.sk/indikatory/slovník.php?typ=terminy#Indik%C3%A1tory%20%28ukazovatele%20%20trvalo%20udr%C5%BEn%C4%BEn%C3%A9%20rozvoja>>

ADRESA AUTORA

Vojtech KOLLÁR, prof. Ing., PhD., Katedra bezpečnostného manažmentu, Ústav verejnej správy, Vysoká škola ekonómie a manažmentu verejnej správy v Bratislave, Furdekova 16, 851 04 Bratislava 5, Slovenská republika

RECENZENT

Ervin LUMNITZER, prof. Ing., PhD., Technická univerzita v Košiciach, Strojnícka fakulta, Katedra environmentalistiky, P. Komenského c. 5, 040 01 Košice, Slovenská republika